

28/8

hus och fängelser har nog aldrig ett så regelbundet liv genomförs.

I denna miljö visnade skalden sakta, men en trygg, belåten människa växte fram. Varje kväll föredrogs de under dagen författade verserna för Watts-Dunton; denne var alltid tillfredsställd, och Swinburne litade alltmer på hans omdöme. Medan åren gick förvandlades stilla perspektiven på livet; havet, som Swinburne fick se en gång om året, ersatte den erotiska passionen, mänsklighetens broderskap tycktes redan vara förverkligat i det brittiska imperiet, friheten blev inte något mystiskt och underbart, utan den ordning som upprätthölls av rödrockarna på den långa frontlinjen, Gud erkändes aldrig, men en personlig tillvaro efter döden gav tillräckligt av förtröstan. Vid sin död var Swinburne, liksom sina förfäder, en nära nog fulländad engelsk gentleman.

HERBERT TINGSTEN

ett glas öl efter den obligatoriska långa förmiddagspromenaden. De båda vännerna reste aldrig utomlands, på sin höjd till en badort för några veckor; småningom drog de sig tillbaka från allt umgänge. Dag följde på dag enligt ett i detalj fastställt schema — utanför sjuk-

En intellektuell politikers fostran

1903.

FÖRSTA DELEN av Ernst Wigforss Minnen (Tiden, pris 9: 75, inb. 14: 25) gäller ungdoms- och utbildningstiden fram till 1914, då författaren fyllde 33 år. Det är en av de mest betydande memoarböcker som utkommit i Sverige, skriven med en öppenhet, en ärlighet och en friskhet som i varje fall ingen svensk politikers minnesanteckningar kan tävla med. Under generationer framåt bör denna bok behålla sitt värde som en lysande teckning av en stor politikers utveckling och av tankar och strävanden inom en radikal intellektuell miljö före det första världskriget. Wigforss har med en framgång som har få motstycken skildrat sig själv och sina upplevelser på en gång intimt och objektivt. Han analyserar med förståelse och värme, men med en viss distans, en viss gräns för engagemanget: anspråksfullhet och skryt saknas lika totalt som försök till självvranskan i ordets djupare och hårdare mening. Rent personliga förhållanden berörs, men endast till-

räckligt för att man inte skall irriteras av tomrummet.

Det vänliga och glada överseende med vilket författaren behandlar sitt objekt måste hos läsaren stegras till stark sympati. Det är en mönstergosse, en mönsteryngling och en mönsterman som här presenteras, men utan ett spår av tråkighet: begåvad, livlig, intresserad av allt, samvetsöm men utan rimliga orsaker till dåligt samvete duktig och framåtsträvande men med alltmer skärpt social medkänsla. Den harmoni som strålar fram ur detta porträtt kan inte kallas dyrköpt, ty den bygger ej på spillrorna av konflikter och disharmonier; lika litet kan den sägas vara trivial med den spänning och den rörelse som här innefattas. Ytterst sällan möter vi en så naturlig, så obesvärad balans på ett intellektuellt och moraliskt så högt plan och i förening med så mycken medvetenhet.

De första hundra sidorna ägnas åt barndomsminnen från hemmet och skolan. Detta parti är kanske det roligaste i hela boken, mästertligt skrivet i Wigforss nervösa, liksom förbiilande stil och upplyst av ett minnenas patos utan överdrift och sentimentalitet. Wigforss far var målarmästare i Halmstad, och barndomsmiljön ter sig trots ekonomisk osäkerhet småborgerligt idyllisk med ett starkt inslag av puritanism. Föräldrarna beskrivs vackert och pregnant. I bilden av modern finns åtskilligt som kunde passa i ett självporträtt: "Det fanns en omedelbarhet och nästan barnslig öppenhet i hennes vänlighet, som säkert mest var natur, men, jag tror inte utan ett stänk av medvetenhet. När hon trivdes och var vid gott lynne var hennes livliga glättighet svår att motstå. Far var djupt betagen." Från modern tror sig Wigforss ha fått "lättheten att lära, en viss rörlighet i intelligensen, om inte lust att fabulera så i alla hän-

delser glädje åt fantasins lekar, förmåga att skratta och le, en gång också att gråta. De häftiga känslorna kanske också, häftigheten för att inte säga hetsigheten, som en gång fanns men som ständigt och alltmera hållits nere. Från far kanske det envisa allvaret under rörlighet och kastningar." Bland minnen av indianböcker, roddurer och skola kommer skisser av den sociala och religiösa omgivningen och en gripande bild av den första vänskapen — allt detta sammansmältes till en enhet i läsarens sinne likaväl som i författarens.

Större delen av boken behandlar studietiden, från inskrivningen som student i Lund år 1900 till disputationen och docenturen i nordiska språk år 1913; avbrott i Lundavistelsen utgjorde ett halvt års militärtjänst, några månaders språkstudier i Berlin år 1906 och arbete som extralärare i Göteborg 1908—1911. Av konkreta skildringar från studentlivet och de första politiska insatserna får man relativt litet, av vinen från läsning, debatter, intellektuell utveckling desto

1949.

mer. Wigforss kom tidigt att tillhöra en grupp allmänintresserade och radikala unga män, av vilka många blivit bemärkta: Albert Nilsson, senare professor i litteraturhistoria, Malte Jacobsson, Östen Undén, Einar Sjövall, Fredrik Lagerroth, Ivan Pauli; de äldre som gav impulser men också väckte kritik var Knut Wicksell, Hans Larsson och Bengt Lidforss. Bland de händelser som diskuterades i studentkåren och DYG var unionskrisen, striderna kring Wicksells och Segerstedts professurer, storstrejken; inom den vida intressesfären låg Nietzsche, Höffding, Vilhelm Ekelund, svensk, tysk och engelsk litteratur, religionen, arbetarrörelsen, framstegstron, "livets mening". Intet spår av punsch, Köpenhamnsresor eller larvig-muntra upptåg, inte mycket av grubbel, melankoli och ung tragik.

*

Wigforss talar med en kanske lätt självvironisk emfas om "en dragkamp mellan två av de många själar jag sen gammalt haft i bröstet, lusten att tänka över de allmänna samhällsfrågorna, att utforska sammanhanget mellan människornas materiella och andliga liv" och "intresset att på ett speciellt

och begränsat fält tränga djupare in i den samhällsföreteelse som kallas språket". Att den förstnämnda linjen segrade och blev till en vetenskapligt färgad politisk aktivitet förstår man väl redan efter läsningen av denna bok, i vilken det slutgiltiga valet mellan politik och forskning inte skildras. Det sociala intresset framträdde tidigt, och den sociala rättfärdighetskänslan, inte någon ideologi, drev Wigforss till socialismen. I de självbiografiska anteckningar som Wigforss gjorde 1906 i Berlin betonar han sin utveckling till "radikalt lutande åt socialism" under de första studentåren. "Visserligen en fullständig känslsocialism. Litet om teorierna visste jag ju, men hur pass de kunde stå sig inför kritiken intresserade mig egentligen inte. Det var abstrakt rättfärdighetskänsla. Om produktionen i ett socialistiskt samhälle blev mindre, så — må gå... Ringaktning för yttre förmåner. Demokratiskt kändande."

Anteckningen är intressant. Här möter första utkastet till Wigforss mest förhånade sats: "Fattigdomen fördrages med jämmod, blott den delas av alla." Det är en jämlikhets-känsla som inte har att göra med avund eller klasshat eller överbetoning av det materiella. Tvärtom: den förutsätter ett mått av personlig puritanism, förakt för yttre fördelar, känsla för det andligas primat. Från en synpunkt kan uppfattningen synas vara paradoxal; varför bråka om de förmåner som betyder så litet? Från en annan synpunkt är tanken ett naturligt uttryck för en dominerande värdering: varför låta förhållandet mellan människor bestämmas av något så oväsentligt som skillnader i inkomst; riv bort dessa dumma skrankor, även om alla blir en smula fattigare!

Det är med hänsyn till denna rättfärdighetstanke väl förståeligt att Wigforss är benägen att framhäva Viktor Rydberg som den store inspiratören och att avsvärja sig alla tendenser till marxistisk ortodoxi. Särskilt pekar han på "den enligt min mening odogmatiska syn på marxismen som var utvecklad i broschyren om materialistisk historieuppfattning" (utkommen 1908). Utan tvivel har Wigforss rätt så tillvida som han inte varit eller är renlärig marxist — om nu begreppet renlärighet kan användas om en lära som med stöd av mästarens ord kan ges så skilda tolkningar. Men att Wigforss

framställning av den materialistiska historieuppfattningen i sina huvuddrag bygger på Marx är uppenbart. Att Wigforss med gott samvete kan betona sin självständighet synes bero på att han skrev som dilettant på området — broschyren vittnar om studier som är aktningvärda för en språkman men otrevligt ytliga för en idéhistoriker — och att han därför inte förstår hur bunden han är vid en viss doktrin; jag skulle till och med vilja påstå att han av brist på möjlighet till historiefilosofiska jämförelser var urständsat att fatta den materialistiska uppfattningens innebörd. Samma förhållande synes ha hindrat Wigforss att någonsin förstå hur påverkad han är av Marx; liksom många andra anser han att det huvudsakliga hos Marx är självklart riktigt och tror sig vara odogmatisk då han står kritisk eller skeptisk till utanverken.

*

Förhållandet till marxismen är blott ett av de problem i Wigforss egen utveckling som belyses av memoarerna. Ställningstagandet till religionen, "världsåskådningen" över huvud, återkommer författaren ständigt till. Han är här mindre bestämd, mindre rationalistisk än hans allmänna intellektuella typ skulle ge anledning att förmoda. Den aggressiva förnekelsen av Lidforss genre avvisas; med träffande ironi framhålls att Lidforss ofta talar om de metafysiska behoven, men blev irriterad över varje försök att tillfredsställa dem. Den unge Wigforss tycks närmast ha lutat åt en form av idealism som förkastar alla dogmer men är så vördnadsfull mot de metafysiska grundbegreppen att den åtminstone av de mindre nogräknade kan erkännas som ett slags religiositet. De analyser som ges i detta sammanhang — t. ex. av Höffding, William James och Hans Larsson och av författarens inställning till dem — hör till bokens få svaga partier. Man frågar sig om Wigforss genom att vara oklar vill ge ett intryck av sin egen ungdomliga oklarhet eller om han glömt så mycket av vad han tänkt att han inte vågar precisera eller om han helt enkelt hela tiden tänkt på det sättet. Här erinras man om bekännelsen av "en tidigt grundlagd ovana att läsa snabbt och flyktigt". Det hela flyter ut i någon sorts pragmatism, som snarast tyder på bristande intresse för hela problemet.

Allt detta måste ses mot bakgrunden av att den grupp Wigforss tillhörde var social, utåtriktad, positiv och optimistisk — undantaget var Albert Nilsson, i vars brev man finner mörkare tonfall, idealtypen var Wigforss själv. Wigforss ljusa lynne framträder oavbrutet, man skulle kunna kalla hans memoarer "historien om den lyckliga människan". I Berlin-dagboken antecknas att han ofta diskuterat "rent teoretiskt fullständigt fördomsfritt, men då resultatet som vanligt blev intet, dvs. ren skepsis, hade jag alltid min bättre hälft att falla tillbaka på". "Alla pojkar är inte änglar", skriver han 1910 under extralärartiden till Undén; pojkarna är tvärtom rätt otrevliga, fortsätter han, "men självbevarelsedriften målar ut dem som en värld med oändliga möjligheter..." I ett brev av år 1909 till Jacobsson får den reella och principiella glädjen rörande uttryck: "[Ibland] går jag och känner mig glad och vill vara snäll mot alla människor och bara längtar efter att ha alla mina vänner omkring mig för att tala om hur glad jag är över att ha så mycket att tacka dem för. Och så ler jag ett slag som nu, för att inte expansionens friskhet skall slå om i ädelhet och sentimentalitet och sliskighet och mår fortfarande gott på ett litet lägre plan..." Och senare samma år skriver han: "Har inte världen ett mål utom oss måste vi ju skapa det."

På ett ställe skriver Wigforss om Lundatiden, i reaktion mot Gustaf Hellströms bekanta boktitel, att "det var ingen tjusande idyll". Men han reserverar sig strax då han talar om den härskande "optimism som följer med övertygelsen att det måste bli annorlunda, håller på att bli annorlunda". Viktigare är att hans miljö ter sig som en idyll, en nobel idyll, "i sin egen rätt". Man tvivlade på att livet hade "ett förnuftigt ändamål", men aldrig på att man kunde göra något förnuftigt med sitt eget liv. Man läste och tänkte och blev oroad och stimulerad, men allt med måtta. Om "civilisationslitteratören" framför andra H. G. Wells skriver Wigforss år 1912: "Mera i släkt med honom än med någon annan författare, svensk eller främmande... Ren uppenbarelse av den egna själen!" De stora fransmännen och de ännu stör-

re ryssarna är däremot inte nämnda. Ur denna lyckliga, optimistiska, passionerade och begränsade intellektualism framgick en av landets största och bästa politiska ledare.

HERBERT TINGSTEN

aug. 1950 8 l. Jul. Tk.
3 m. Ta
Sia Jo